ITINERARIUL „TEZAURULUI" ȚĂRII MOLDOVEI DUPĂ RELATĂRILE CĂLĂTORULUI ARMEAN SIMEON DBIR LEHAȚI (1584 – d. 1636)

Valentin ARAPU

Simeon Dbir Lehaţi s-a născut în anul 1584 la Zamosc, Polonia. Părinţii săi, originari din Caffa, aveau o origine socială modestă. A primit o educaţie selectă, mentor fiindu-i cărturarul armean Hagop din Tokat. La vârsta de 24 de ani a fost consacrat în funcţia ecleziastică de *şarçavak*.

Opera. Lucrarea lui Simeon Lehaţi *Călătorie de la Lvov la Constantinopol (1608 martie – septembrie)* este scrisă în armeana medievală, totodată limbajul autorului nu corespunde întru totul limbii clasice, fiind expusă în „dialectul folosit în secolul al XVII-lea în Polonia". Autorul foloseşte expresii populare, complementate cu împrumuturi din limbile arabă, persană şi turcă. Scrierea călătorului armean a fost publicată în 1936 la Viena de

către Nerses Akinian, ulterior, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, originalul manuscrisului lui Simeon Lehaţi, păstrat până atunci în biblioteca Universităţii din Lvov, a fost pierdut. H.Dj. Siruni a tradus în limba română fragmentul care vizează nemijlocit traversarea Ţării Moldovei de către Simeon Lehaţi. Cercetătorul M.O. Darbinian a realizat traducerea notelor de călătorie în limba rusă. Ambele traduceri sunt de o valoare incontestabilă, totodată termenii utilizaţi în naraţiunea sa de către Simeon Lehaţi, au o conotaţie puţin diferită în variantele oferite de H.Dj. Siruni şi M.O. Darbinian. Astfel, Simeon Lehaţi, aflându-se „în oraşul binecuvântat de Dumnezeu Suceava, care este oraşul de scaun al domnilor din Moldova" a „auzit că din ţara vlahilor se ducea haraciul la Istanbul la sultanul [„Khontkar"] turcilor". H.Dj. Siruni remarcă că în textul armenesc haraciul este desemnat cu termenul „tezaur" prin care „se înţelegea, probabil, tributul care se trimitea anual Porţii." În varianta rusă a lucrării, M.O. Darbinian reproduce în text că „din ţara valahilor în Stanbul este dusă haznà [„казна"]", termenul având semnificaţia de „vistierie", „tezaur", „comoară în genere".

Tezaurul. Simeon Lehaţi desemnează haraciul plătit de Ţara Moldovei prin termenul „tezaur", cu certitudine pentru un cleric modest cum era, imaginea exterioară a tributului dus la Constantinopol era asociată cu un veritabil tezaur sau comoară.

Haraciul era „un tribut anual pe care-l dădeau conducătorii (domnii, monarhii) ţărilor supuse Imperiului Otoman" (P. Cocârlă), reprezentând „pentru ţinuturile care nu erau integrate administrativ Imperiului Otoman, indiferent de statutul lor juridic internaţional" o „cumpărare forfetară a prădăciunilor pe care le putea săvârşi Poarta, potrivit poruncii islamice" (V. Tomuleţ). Obligaţiile Ţării Moldovei faţă de Poarta Otomană cuprindeau tributul (haraciul), darurile protocolare oficiale pentru sultan şi marii dregători otomani (peşcheşurile) şi „sumele secrete acordate ca mită pentru obţinerea şi păstrarea tronului" (B. Murgescu).

În secolul XVII se constată „plata cu anticipaţie" a tributului. În mod normal tributul Ţării Moldovei trebuia achitat la 1 mai. Totodată Visteria centrală a statului otoman înregistra în octombrie 1615 actul privind achitarea haraciului Moldovei „în contul anului financiar 1615-1616", la fel „în septembrie 1616 privind plata cu anticipaţie a tributului pe anul financiar 1616-1617".

Itinerariul. În descrierea călătoriei sale de la Lvov la Constantinopol, Simeon Lehaţi relevă că „în anul armenilor 1057 [1608 p. Chr.] în ziua de 15 februarie în a doua săptămână a postului mare, într-o zi de luni" a pornit din Lvov, având vârsta de 24 de ani. Tânărul a plecat în această călătorie „cu nişte negustori armeni din Moldova", din cauza vremii de iarnă, abia peste

zece zile au ajuns la „Sniatyn care este un oraş de hotar – de unde sfârşeşte Polonia şi începe ţara vlahilor”.

Pe parcursul călătoriei, Simeon Lehaţi a urmat următorul itinerariu: Lvov - Sniatyn (a mers 10 zile, stând în Sniatyn o zi); Sniatyn – Suceava (a mers 9 zile, a stat în Suceava „trei luni şi două săptămâni din cauza tovarăşilor de drum”); Suceava – Iaşi (a mers trei zile, în Iaşi a stat „o lună, aşteptând plecarea haraciului”); Iaşi – Vaslui (a mers două zile, stând în Vaslui „o zi şi jumătate”); Vaslui – Bârlad (la Bârlad a ajuns „în ziua adormirii Sf. Marii”, adică e 15 august, stând „acolo patru zile”; Bârlad – Galaţi (a mers trei zile); Galaţi – Măcin (a traversat Dunărea „în ziua de 22 august, într-o duminică”, la Măcin a ajuns luni şi a stat trei zile); Măcin – Carasu [Medjidia] (a mers „două zile şi jumătate”); Carasu – Bazargic (în ziua de 26 august a intrat în Bazargic). În continuare călătorul notează că a urmat o traversare dificilă a Balcanilor, după care a trecut prin Deliorman (Ludogorie), Kırk-Kilise (Kırkkilise) de unde după alte trei zile de drum, în ziua de 10 septembrie a ajuns la Constantinopol.

Caravana. Călătoria lui Simeon Lehaţi s-a datorat caravanei de negoţ alcătuită din „carele armeneşti”. Funcţionarea unei caravane a fost descrisă în anul 1557 de către călătorul polon Erasm Otwinowski. Caravanele, ghidate de armeni „carvanbaşi”, fiind compuse „dintr-o serie enormă de care grele”, aveau caii lor proprii pentru schimb în localităţile care le traversau. Cărăuşii caravanelor erau „oameni bogaţi şi integri, de o erudiţie extraordinară, cunoscători ai limbii şi obiceiurile din ţările prin care trecea drumul”, manifestând şi un grad foarte înalt de responsabilitate fapt pentru care „li se dădea de multe ori în primire bogăţii imense”.

Din Iaşi, Simeon Lehaţi cu mai multe persoane, a „pornit cu haraciul”. „Însoţitorii haraciului erau doi armeni ieşeni, „hogea” [negustor] Horhannes Keronenţ şi „hogea” Hacik, fiul lui Abram”, în căruţa căruia Simeon a şi călătorit până la Istanbul. În Moldova exista practica generală în conformitate cu care transportul haraciului se realiza „cu carele domneşti, sub pază severă”, toate fiind „asigurate din resurse interne şi cu mijloace proprii”.

Simeon Lehaţi relevă că „tezaurul” era trimis din partea oraşelor prin care intrau şi care erau obligate să asigure procesiunea cu pază, mijloace de transport, alimente şi cazare: „după obicei, haraciul rămânea 2-3 zile în fiecare oraş. În toate părţile li se dădea de mâncat şi de băut atât oamenilor cât şi animalelor”.

Mărimea „tezaurului”. Problema estimării tributului Ţării Moldovei în perioada descrisă de către Simeon Lehaţi este nuanţată de multiple controverse, astfel la domnie se afla Constantin Movilă (dec. 1607-noiem. 1611), care, preluând puterea când avea vârsta de 11 ani, l-a trimis la sultan

pe agentul său Caraiman aga „cu 50.000 de ţechini şi făgăduinţa urcării tributului", dar suma respectivă nu reprezintă tributul propriu-zis, dar „o obligaţiune asumată la obţinerea tronului". După Ion Chirtoagă, la începutul secolului XVII, pe timpul domniei lui Ieremia Movilă (1595-1606), haraciul Țării Moldovei se estima la 30.000 de galbeni. A.D. Xenopol aprecia că pe timpul lui Gaspar Graţiani (1619-1620) tributul a ajuns la 58.000 de galbeni. Mihai Maxim constată că pentru perioada anilor 1606-1634 tributul Țării Moldovei „a înregistrat un cuantum stabil de 35-40.000 de galbeni". Bogdan Murgescu apreciază că de-a lungul celei mai mari părţi a secolului XVII, cuantumul haraciului Moldovei a variat în jurul a 30.000 – 35.000 de galbeni. În secolul XVI tributul se achita în 2-3 tranşe, iar în secolul XVII era achitat într-un număr minimum de „10 tranşe, uneori la interval de câteva zile între ele", fiind „sume mici, nesemnificative". În cadrul obligaţiilor financiare ale Ţărilor Române către Poartă, haraciul reprezenta numai „vârful aisbergului", astfel cuantumul total al peşcheşurilor l-a depăşit semnificativ pe cel al haraciului. Obligaţiile anuale ale Ţării Moldovei erau mult mai mari, cercetătorul Bogdan Murgescu a calculat că pentru anii 1582-1591, „*ansamblul* obligaţiunilor economico-financiare", depăşeau anual suma de 300.000 de galbeni.

Valoarea cantitativă. Tributul se achita în galbeni, galbenul reprezenta o „monetă de aur, cu un bogat şi important trecut în economia noastră". Gheorghe Zane aprecia că „galbenul olandez avea 3,494 gr., cel unguresc 3,490 gr. şi cel veneţian, 3,485 gr." În anul 1606, cu puţin înainte de călătoria lui Simeon Lehaţi, un galben era egal în valoare cu 2 florini, în 1616 echivalentul unui galben era de 20 de potronici sau cu 1 taler şi 8 potronici. Bogdan Murgescu, prin denumirea de „galbeni", desemnează „monedele de aur apropiate de standardul ducaţilor veneţieni sau ungureşti, deci având aproximativ 3,5 gr. de aur". Galbenul îndeplinea uneori rolul monetei de socoteală.

În estimarea, cu mare aproximaţie, a haraciului pentru anul 1608, când Simeon Lehaţi a însoţit caravana care-l transporta la Istanbul, reieşim din cuantumul anual calculat de Bogdan Murgescu, şi, anume de 30.000 / 35.000 de galbeni care în eventualitatea achitării în monete de aur ar fi constituit o greutate de 105 /122,5 kg. După estimările lui J. Favier, în Evul Mediu o greutate de aur a valorat „de 12 ori greutatea sa în argint", fiind astfel răspândit „faptul că 12 este un număr sacru": 12 apostoli; 12 luni într-un an. Cercetătorul E. Oberländer-Târnoveanu apreciază că „raportul dintre aur şi argint a variat, în general, între 1/10-1/12 şi 1/14, un gram de metal galben monetizat era echivalat cu 10-14 g. de argint monetizat." Astfel, echivalentul în argint al tributului, în baza raportului minim de 1/10, ar fi constituit 1050

/1225 kg., iar în baza raportului maxim de 1/14 ar fi cântărit 1.470 /1.715 kg. Cifrele sunt cu mare aproximaţie, deoarece în cazurile când tributul nu era achitat în galbeni, dar în monede de argint (aspri, „monede de argint străine (forte): guruşi occidentali sau *bâbka* poloneză"), domnii ţării erau obligaţi să „achite „comisionul" Vistieriei, adică „diferenţa <cursului> la moneda de aur" în mărime de 1,4%.

Concluzii. Simeon Dbir Lehaţi, în descrierea călătoriei sale de la Lvov la Constantinopol, a expus unele aspecte legate de mecanismul de adunare şi de transportare a „tezaurului", adică a haraciului Ţării Moldovei în anul 1608. Faptul că Simeon Lehaţi a ajuns la Constantinopol în ziua de 10 septembrie 1608, vine să confirme practica de „plată cu anticipaţie" a tributului Moldovei pentru anul financiar 1608-1609, pentru care termenul limită era 1 mai.

În perioada dată haraciul se plătea în rate, ceea ce ne face să presupunem că Simeon Lehaţi nu a fost martor ocular la transportarea tributului integral, dar numai a unei părţi din el.

Deşi, relatările călătorului armean sunt fragmentare, totuşi informaţiile legate de „tezaurul" dus la Constantinopol sunt inedite, la fel ca şi faptul că „însoţitorii haraciului erau doi armeni din Iaşi" Horhannes Keronenţ şi Hacik. Din cauza stării modeste pe care o ocupa, „păcătosul şi nevrednicul" Simeon Lehaţi nu a fost iniţiat în toate dedesubturile legate de transportarea tributului de la Iaşi la Constantinopol, de altfel, nu era nici cazul, în special din considerente de siguranţă şi securitate a întregii procesiuni.

Bibliografie:

Chirtoagă I., *Istoria medievală a românilor. Epoca medievală*, Chişinău, 1999.

Cocârlă P., *Dicţionar de civilizaţie medievală*, Chişinău, 2015.

Condurăţeanu S., *Comerţ şi civilizaţie. Drumuri comerciale şi situri patrimoniale UNESCO*, Bucureşti, 2012.

Darbinjan M.O., *Putevye zametki Simeona Lechaci*, in: Istoričeskie svjazi i družba ukrainskogo i armjanskogo narodov. Vypusk 1, Erevan, 1961, s. 229-236.

Darbinjan M.O., *Simeon Lechaci o stranach Jugo-Vostočnoj Evropy,* in: Vostočnye istočniki po istorii narodov Jugo-Vostočnoj i Central`noj Evropy, Moskva, 1964, s. 253-275.

Daškevič Ja.V., *Armjanskie kolonii na Ukraine v istočnikach i literature XV-XIX vekov*, Erevan, 1962.

Favier J., *Istoria banilor. Apariţia omului de afaceri în Evul Mediu*, Bucureşti, 2005.

Galustyan Dž., *Kul`turnaja žizn` armjanskich kolonij srednevekovoj Pol`ši*, Erevan, 1981.

Grigorjan V.P., *Istorija armjanskich kolonij Ukrainy i Pol`ši (Armjane v Podolii)*, Erevan, 1980.

Maxim M., *Ţările Române şi Imperiul Otoman*, in: Istoria Românilor. Vol. V. O epocă de înnoiri în spirit European (1601-1711/1716), Coordonator: Acad. Virgil Gândea, Bucureşti, 2003, p. 803-861.

Murgescu B., *Circulaţia monetară în Ţările Române în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1996.

Murgescu B., *România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010),* Iaşi, 2010.

Oberländer-Târnoveanu E., *Aurul monetizat în spaţiul românesc - două milenii şi jumătate de istorie*, in: Colecţii din Muntenia (I). Seria: „Monede de aur din colecţii româneşti", Bucureşti, cIMeC - Institutul de Memorie Culturală, 2001, p. 7-51. (http://www.cimec.ro/Numismatica/pdf/Monede-de-aur-Vilcu-si-Dima.pdf) [Accesat: 20.10.2015].

Simeon Bdir Lehaţi, *Călătorie de la Lvov la Constantinopol (1608 martie – septembrie)*, in: Călători străini despre ţările române, volum îngrijit de Maria Holban, Bucureşti, 1972, vol. IV, p. 343-347.

Simeon Lechaci, *Putevye zametki*, Moskva, 1965.

Siruni H. Dj., *Armenii în România. (Cu prilejul unui centenar)*, Bucureşti, 1940.

Siruni H. Dj., *Armenii în viaţa economică a ţărilor române*. Extras din „Balcania. Revista Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice", II-III, NCMXXXIX-NCMXL, Bucureşti, 1944.

Tomuleţ V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituţii, regulamente, termeni),* Vol. II, Chişinău, 2012.

Xenopol A.D., *Istoria românilor din Dacia Traiană. (III) De la moartea lui Petru Rareş pînă la Matei Basarab şi Vasile Lupu*, Ediţia a IV-a, Bucureşti, 1988.

Zane Gh., *Economia de schimb în Principatele Române*, Iaşi, 2010.